

УДК 378.134:78:37.036

Мороз В.В.

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті наголошується на забезпеченні державою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій. Інтенсивно зростає підвищення попиту на вчителів, які спроможні виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні, підходити нестандартно і в найбільш ефективний спосіб до вирішення завдань розвитку творчого потенціалу учнів значно актуалізує проблему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблеми підготовки педагогічних кадрів, формування їхнього творчого потенціалу, розвитку важливих творчих здібностей, якостей, умінь, стилю мислення, діяльності висвітлюються в багатьох наукових дослідженнях. Серед них визначаються певні напрями, що відображають окремі аспекти: питання професійної підготовки вчителів (І. Зязюн, О. Дубасенюк, Т. Люріна, В. Семиченко, С. Сисоєва та ін.); вивчення творчої особистості, її потенційних можливостей, здібностей, властивостей, характерних рис (Б. Ананьєв, М. Бердяєв, Д. Богоявленська, В. Рибалка та ін.); психології музичного сприйняття (Л. Виготський, В. Медушевський, Б. Теплов та ін.); музично-перцептивних здібностей (Н. Ветлугіна, В. Моляко, В. Мясичев та ін.); формування готовності педагога до музично-естетичної діяльності (О. Апраксіна, В. Орлов, О. Рудницька та ін.); дослідження ефективних шляхів і методів розвитку творчої особистості в умовах естетичної діяльності (Н. Миропольська, Г. Падалка, Л. Хлебнікова та ін.); формування готовності майбутніх учителів музики до професійної діяльності (Е. Абдулін, Є. Курішев, Л. Курішева, Т. Рейзенкінд, Н. Сегеда, З. Сирота та ін.); формування духовного потенціалу студентської молоді у процесі професійної підготовки (В. Воеводін, О. Олексюк, М. Ткач). Водночас проблема підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики практично залишилася поза увагою дослідників і не була предметом спеціального наукового зацікавлення. Складність розв'язання проблеми поглиблюється вкоріненою в системі професійної підготовки майбутніх учителів музики суперечністю між традиційним

розумінням творчого потенціалу як інтегративної основи їх фахової підготовки і недостатньою розробленістю педагогічних технологій, спрямованих на створення умов для їхньої реалізації.

Формулювання цілей статті. Висвітлити сутність розвитку творчого педагогічного потенціалу майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики.

Виклад основного матеріалу. Актуалізація завдань підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики детермінується сучасними соціокультурними обставинами, в яких уможлиблюється формування особистості, здатної до творчого та самостійного застосування надбаних за роки навчання знань і вмінь. Різноманітні види художньо-творчої діяльності і створення духовних цінностей становлять загальну форму прояву творчого потенціалу майбутніх фахівців, домінуючу спрямованість його особистості, надають суб'єктивно-особистісний смисл його життєтворчості. Визначальним для процесу підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів є не тільки зміст діяльності самого майбутнього фахівця, а й його творчий потенціал, оскільки у структурі особистісно значеннєвих творчих можливостей особистості поступово стають домінантними саме ті компоненти, які репрезентують активно-мотиваційний, інтелектуальний, емоційний, комунікативний, творчо-дієвий характер її потенційних сил у цілому. Становлення творчого потенціалу є складним процесом і визначається специфічними особливостями його структурних компонентів, які, ґрунтуючись на позиціях взаємозалежності і взаємодії, утворюють складну інтегральну єдність, здобуваючи у цій інтеграції нові якості. Найбільш важливою передумовою розкриття змісту і компонентної структури творчого потенціалу майбутнього вчителя є „ціннісно-смісловий аспект його творчої активності у трьох формах її прояву: змістовній, процесуальній і результативній. Різноманітні види художньо-творчої діяльності зі створення духовних цінностей становлять загальну форму прояву творчого потенціалу майбутніх фахівців” [1, с.32].

Сучасними вченими акцентується увага на тому, що кожна людина від природи в тій чи іншій мірі наділена задатками для розвитку творчого потенціалу, який можна визначити як універсальну, цілісну якість людини, змістовна визначеність якої виявляється у творчій діяльності шляхом прирощення матеріально-духовних цінностей, саморозвитку і самореалізації особистості, концентруючи для цього фізичні, психологічні і духовні ресурси [2, с.35].

Творчий потенціал майбутніх учителів музики є багаторівневою функціональною системою і може проявлятися в їх творчій діяльності, виявленні природних задатків і здібностей, чуттєвому сприйманні, інтелектуальній активності та творчій ініціативі. Враховуючи багаторівневість творчого потенціалу майбутніх фахівців ми вважаємо доцільним організацію відповідного педагогічного забезпечення цієї якості, що за змістом охоплює діяльнісно-результативну та духовну складові [2, с.36]. З огляду на це особливого значення набуває проблема оновлення навчально-виховного процесу підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів у сфері різних форм творчої діяльності. Для реалізації цього завдання необхідні знання психологічного механізму активно-перетворюючого ставлення людини до самої себе і до оточуючого світу (механізму творчості), який полягає в єдності першосигнального та другосигнального компонентів структури механізму творчої діяльної активності особистості, особливостей творчо-педагогічної діяльності майбутніх учителів. Першосигнальними компонентами слід вважати прояви оригінального, інтуїтивного, безпосереднього, непередбачуваного, мимовільного, імпульсивного, неусвідомленого та ін.; другосигнальними – прояви логічного, рефлексивного, модельованого, довільного, вмотивованого, усвідомлюваного та ін. [3].

Механізм активно-перетворюючого ставлення людини до самої себе і до оточуючого світу репрезентують такі категорії як „задатки”, „здібності”, „обдарованість”, „творчість”, „потенціал”, „творчий потенціал людини” та ціннісні аспекти творчості. Вони розкривають природу творчості та особливості розвитку творчого потенціалу в період становлення особистості як творця.

На нашу думку, найважливішою вихідною фазою активно-творчого ставлення людини до світу слід вважати здібності і задатки, які розглядаємо як сукупність таких складових її внутрішнього світу, котрі умовно можна позначити термінами “хочу” - “можу” - “дію”. У подальшому розгортання творчих сутнісних сил людини відбувається у двох основних напрямках: “хочу-можу” та “дію”.

В напрямку “хочу-можу” розгортається мотиваційно-спонукальна структура творчої діяльності. Вона охоплює два взаємопов’язані ланцюги.

1) потреби – мотиви – інтереси – ціннісні орієнтації – настановлення діяльності;

2) потреби – мотиви – ідеали – цілі – плани.

Перший ланцюг розкриває внутрішній механізм діяльності, функціонування якого забезпечує перетворення біологічної і психічної енергії у діяльну активність. Другий – забезпечує цілеспрямованість дій, зв’язок

зовнішніх і внутрішніх імпульсів діяльності, спрямованість у майбутнє. У результаті злиття двох вказаних напрямів – “хочу-можу” – здійснюється важливий з точки зору включення механізму діяльності акт – вибір шляхів досягнення мети, засобів і знарядь творчої діяльності. В напрямку „можу” задатки і здібності для здійснення плідної діяльності повинні бути доповнені відповідними знаннями, вміннями, психологічними якостями людини (воля, характер, життєва позиція).

Процес підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики потребує розкриття суб'єктивних потенційних можливостей людини у конкретних видах мистецької діяльності, для якої щонайменше необхідне своєрідне об'єднання проявів індивідуальності на біофізіологічному, психологічному, інтелектуальному і духовному рівнях, яке визначається як талановитість. Талановитість майбутнього фахівця, у якого динаміка біологічного, психологічного, інтелектуального і духовного дає сплеск творчого натхнення як прояв людської особистості у ставленні до творчості, проявляє себе в особливій сукупній цілісності здібностей, що дає можливість успішно, самостійно, оригінально виконувати ту чи іншу діяльність і таким чином реалізувати свій творчий потенціал на певному рівні.

Цей процес починається з естетичного сприймання, що є основою творчого досвіду. Досягнення творчого результату забезпечується систематичним спостереженням за навколишнім світом, накопиченням матеріалу, на який буде спиратися творча фантазія. Таким чином, все те, що людина бачить і чує, є першими опорними чинниками для майбутньої творчості. Далі відбувається досить складний процес творчої переробки набутого матеріалу, складовими якого є асоціація як зв'язок між елементами психіки, за якого поява нового творчого елемента виникає з набутого досвіду, та дисоціація як поділ цілого на окремі частини що “виділяються переважно в порівнянні з іншими, одні зберігаються, інші забуваються (виділення головного в предметі, істотного). Дисоціація, таким чином, є необхідною умовою для майбутньої діяльності фантазії” [4, с.20].

Творчість – це єдність творення зовнішніх форм і внутрішнього світу самої людини. Останнє має свої етапи і шляхи здійснення, серед яких особливої уваги заслуговують самоідентифікація і самореалізація. Якщо перша переважно має спонтанний, мало контрольований характер, то друга коливається у досить широких межах – від епізодичних сплесків самоактивності до педантичного слідування приписам, планам, вченням, від регулювання функцій окремих потенціалів (тіла, психіки, свідомості) на есенціально-усвідомленому рівні до поглинення самотворенням усього суб'єкта у його цілісності і багатоманітності проявів.

Отже, поняття творчості розглядається не тільки як загальнонаукове, але і як педагогічне, що відображає механізми активно-творчого ставлення людини до оточуючого світу і до самої себе [2, с.41].

Ми вважаємо, що у навчально-виховному процесі підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики творчість має розглядатись як спосіб самобуття майбутнього фахівця: “якраз у творчості людина формує, відтворює і розвиває себе як людину. Творчість – це рушійна сила розвитку окремої людини” [2, с.17].

У подальшому, розмірковуючи про психологічні особливості процесу підготовки майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів, ми будемо мати на увазі наявність у їх діяльності елементів творчості, оскільки творчість у повному розумінні слова характеризує трудову, матеріально-практичну та духовно-практичну (наука, мистецтво, література) діяльність. З огляду на те, що творчість характеризує сформовану особу та її діяльність, ми будемо розглядати розвинену особистість на відповідній стадії і навчальну діяльність, внаслідок якої в умовах вищого навчального закладу відбувається підготовка майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень творчого потенціалу особистості дає нам змогу стверджувати, що творчий потенціал особистості – це інтегративна цілісність природних і соціальних сил людини, що забезпечує її суб'єктивну потребу у творчій самореалізації і саморозвитку.

Визначення творчого потенціалу як інтегративної властивості показує, що становлення будь-якого потенціального утворення можна уявити як багаторівневий процес, у якому на кожному наступному рівні вже сформовані здібності входять у новий синтез з особистісно-психологічними утвореннями: інтересами, потребами, мотивами. З огляду на такий зміст творчого потенціалу особистості в сучасних соціокультурних умовах саме ціннісно-опосередкований творчий потенціал має стати головним об'єктом уваги в процесі підготовки майбутнього вчителя музики [5].

Творча активність, актуальний стан особистості, в якому реалізуються її творча потенція та здібності, пов'язуються з такими властивостями суб'єкта творчої діяльності, як креативність.

Закономірності і ритміку протікання креативності можна розглядати як взаємодію загального та індивідуального, як види діяльності, в яких бере участь носій творчого потенціалу і конкретна конфігурація творчого потенціалу в окремих індивідів. Аналіз з цієї точки зору музично-творчої діяльності показує, що вона пред'являє до реалізації творчого потенціалу специфічні вимоги: інтелектуально-раціональної, емоційно-образної, чуттєвої складової творчого потенціалу, а також навичок віртуалізації.

Так, підготовка майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики передбачає активізацію інтелектуального, емоційно-почуттєвого і вольового (предметно-маніпулятивного) розвитку особистості, тобто вкладатися в теоретичну модель: думка – почуття – дія.

У музичній творчості провідну роль відіграє синтез емоцій і мислення, абстрактного і конкретного, логіки й інтуїції, творчої уяви, активності, здатності швидко приймати рішення. Творчість майбутніх учителів пов'язана із самостійними діями, з умінням оперувати відомими їм музично-слуховими уявленнями, знаннями, навичками, застосовувати їх у нових умовах, різних видах музичної діяльності. Процес музичного пізнання в атмосфері творчості набуває розвивального характеру. Музично-творча діяльність в умовах вищого педагогічного навчального закладу характеризується як пізнавально-пошукова практика. При цьому в підготовці майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики вважаємо доцільним застосування інтеграції різних видів мистецтва – співставлення і порівняння музичного твору з творами інших видів мистецтв, аналіз особливостей взаємопов'язаних та взаємодоповнюваних засобів виразності в творі мистецтва, жанрові та стильові узагальнення, написання творів на тему прослуханих музичних фрагментів, аналіз понять: сприйняття, відчуття, почуття, настрої, переживання, емоція, нірвана, релаксація, медитація, арт-терапія, екстаз та ін. Процес сприйняття та теоретичного аналізу тісно пов'язується з безпосереднім виконанням: співом, диригуванням, інсценізацією, театралізацією, творінням власної музики, картини, скульптури тощо [6]. На нашу думку, значущим у підготовці майбутнього вчителя до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики є розвиток здатності розуміти мистецтво якнайглибше, творчо інтерпретувати його. Оскільки, чим краще знаєш мистецтво, тим більша потреба у спілкуванні з ним. У світлі нашого дослідження є важливим положення про те, що процес музично-творчого сприймання та імпровізації є одночасним, він не розкладається на окремі етапи, не складається окремо із перцептивно-емоційних і раціональних ступенів, а є спільним, таким, що вбирає в себе особливості названих компонентів, таким, що долає їхні традиційні протиріччя і сприяє реалізації творчого потенціалу особистості.

Активним засобом розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів виступають творчі завдання. Якість їх виконання залежить від особистості викладача, його здатності до співтворчості. Педагог спонукає студентів до творчих дій, створюючи відповідні для цього ситуації та умови. Творчість дозволяє розвивати, спрямовувати і контролювати музичне мислення [6, с.275]. Осягнення першооснови музики – ритму – буде успішним при виявленні „ритмопластичного” образу. Завдяки використанню людського тіла

як своєрідного музичного інструмента водночас розвивається ритмічне почуття, співацький голос і рухова координація, закладаються умови для формування інших компонентів музикальності. Основною є опора на зв'язок музики з жестом, словом, танцем, пантомімою.

Висновки. У результаті дослідження ми дійшли висновку, що у вищому педагогічному навчальному закладі використання інноваційних методів і форм навчання набуває подвійного значення: по-перше, творчий стиль діяльності викладачів спеціальних музичних дисциплін значно стимулює розумову активність студентів, розвиває в майбутніх учителів якості творчої особистості, поглиблює мотивацію їхньої музичної діяльності; по-друге, вчителю, який сам пройшов шлях творчого навчання, набагато легше сприйняти та зрозуміти творчий стиль діяльності, успішно реалізовувати його в педагогічній роботі з розвитку творчого потенціалу учнів. Розглянуті аспекти визначили провідні принципи розвитку творчого педагогічного потенціалу майбутнього вчителя у професійній підготовці його до розвитку творчого потенціалу учнів на уроках музики: орієнтація на психолого-педагогічний, культурологічний та мистецтвознавчий напрями. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у розробці принципів розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя у позакласній роботі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воєводін В. В. Педагогічні умови становлення творчого потенціалу майбутніх музикантів-виконавців в оркестровому класі / В. В. Воєводін : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.02. – К., 2007. – 28 с.
2. Лихвар В. Д. Розвиток художньо-творчого потенціалу молодших школярів у процесі образотворчої діяльності / В. Д. Лихвар. : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. – Харків, 2003. – 205 с.
3. Пономарев Я. А. Исследование творческого потенциала человека / Я. А. Пономарев // Психол. журнал. – 1991. – Т. 12, – № 1 – С. 3–11.
4. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: психолог. очерк: кн. для учителя / Лев Семенович Выготский. – [3-е изд.]. – М. : Просвещение, 1991. – 99 с.
5. Ярмакеев И. Э. Развитие профессионально-смыслового потенциала личности будущего учителя / И. Э. Ярмакеев // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 43–49.
6. Яворский Б. Л. Избранные труды / Б. Л. Яворский; под общ. ред. Д. Д. Шостаковича. – М. : Сов. композитор, 1987. – 366 с.

АНОТАЦІЯ

Мороз В.В. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки. У статті висвітлено сутність та визначено

провідні принципи розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя у процесі його професійної підготовки до розвитку творчого потенціалу молодших школярів на уроках музики.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель, творчий потенціал, молодші школярі, уроки музики.

АННОТАЦІЯ

Мороз В.В. Развитие творческого потенциала будущего специалиста в процессе профессиональной подготовки. В статье раскрыта сущность и определены ведущие принципы развития творческого потенциала будущего учителя в процессе профессиональной подготовки к развитию творческого потенциала младших школьников на уроках музыки.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущий учитель, творческий потенциал, младшие школьники, уроки музыки.

SUMMARY

Moroz V.V. The development of future specialist creative potential in the process of professional training. The article discovers the gist and defines the main principles of the development of the future teacher creative potential in the process of professional training to the development of the creative potential of the junior pupils at musical lessons.

Key words: professional training, future teacher, creative potential, junior pupils, musical lessons.